

Л. І Бачун, здобувач

Історичний аспект творення назв осіб у романі Василя Шкляра «Чорний ворон»

У статті проаналізовано ряд вигаданих та реальних персонажів твору Василя Шкляра «Чорний Ворон», з'ясовано функціонування онімної сітки найменувань двох отаманів однойменного роману, подано мотиваційні принципи найменувань назв вигаданих осіб твору Василя Шкляра.

Ключові слова: антропоніміка, літературна ономастика, ономастика

The number of the fictional and real proper names of Vasyl Shklyar's novel are analyzed in this article. As there are two chieftains with the same names, and the article gives the reasons of their functioning in the text of the novel. There are the motivating principles of giving the proper names to the fictional characters of «The Black Crow».

Key words: anthroponimics, literary onomastics, onomastics.

Постановка наукової проблеми та її значення. У статті розглянуті принципи антропономіації реальних та вигаданих персонажів роману «Чорний Ворон» Василя Шкляра в історичному аспекті. Антропонімія у художньому тексті не лише містить смислову інформацію, а й виражає позатекстові, екстралінгвальні, оцінні параметри образу автора, тому що вибір антропонімів для письменника – це прояв його літературної індивідуальності та художньої майстерності на фоні реальної суспільно-історичної дійсності. Так, у «Чорному Вороні» Василя Шкляра наявна не лише сітка онімних одиниць, які мають реальний історичний денотат, але й ті, на котрі накладений авторський замисел.

Ім'я – невід'ємний елемент форми художнього твору, складова стилю письменника, один із засобів створення художнього образу. Оніми можуть нести у собі яскраво виражене семантичне навантаження, мати незвичайне звукове оформлення, прихований асоціативний фон. Власна назва завжди надає тексту особливого колориту, може виражати спеціальний зміст, у якому концентровано виражений авторський задум. Окрім того, система імен певного твору – це завжди носій конотацій історичного, соціального, локального та національного плану, що найперше стосується реалістичних творів [Ганич Д. І., Олійник І. С. 1977 : 32]. О. І. Фонякова вважає, що «загальна властивість власної назви... – її сугестивність, тобто накопичення різного роду конотацій і семантичних компонентів, що йдуть від асоціацій у тексті і поза текстом» [Фонякова О.І. 1990: 32]. Незважаючи на численні праці в царині літературно-художньої ономастики у цілому й антропоніміки зокрема, актуальним і досі залишається дослідження ономастичного простору творів українських письменників. Як зазначає Л. Белей, «сучасний стан української літературно-художньої антропоніміки виявляє гостру потребу збору, систематизації численних українських літературно – художніх антропонімів, різнобічного вивчення їх функціонально – стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів, з'ясуванні ролі літературно – художньої антропонімії у процесі становлення національної антропосистеми та національної літературної мови» [Белей Л.О. 1995: 3 – 5]. Таким чином, підвищений інтерес з питання дослідження функціонування літературно-художніх антропонімів у тексті та їхнє екстралінгвістичне, енциклопедичне навантаження, а також способи номінації осіб в історичному аспекті роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» зумовлює актуальність обраної теми. Мета полягає у дослідженні особливостей номінації реальних та вигаданих осіб роману «Чорний Ворон» та у функціонуванні онімної сітки однойменного персонажа твору Василя Шкляра. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: дати загальну характеристику літературної ономастики як одного із найпродуктивніших розділів ономастики взагалі, охарактеризувати антропоніми роману «Чорний Ворон» у контексті їх творення з історичною правдою, подати мотиваційні принципи найменування назв вигаданих осіб твору Василя Шкляра.

«Чорний Ворон» Василя Шкляра – історичний роман, і тому, аби події роману були якомога реальнішими, необхідно було правильно їх відобразити, це стосується, насамперед, і відбору власних імен. Із близько двохсот антропонімних одиниць роману «Чорний Ворон»,

менше половини із них є реальними. У романі історія справжніх осіб настільки тісно переплетена із вигаданими, що іноді дійсно важко розмежувати одних від інших. Система персонажів роману Василя Шкляра досить складна. На першому плані ми бачимо героїв реальних, засвідчених в історичних документах, але імена яких заховані під прізвиськами: (Гамалій, Гонта – Лютий, Гризло, Гулий – Гуленко, Деркач – Добровольський, Завірюха, Загородній, Залізник, Компанієць, Петренко, Полтавець, Савченко - Нагірний, Ступницький, Темний, Ткаченко, Трофименко, Цвітковський, Чорний Ворон). Реальність цих персонажів автор засвідчує витягом із історичних документів: *«В первую очередь нами были изъаты самые видные атаманы, возглавляющие Холодноярский Повстанческий Комитет: Загородний и Залезник. Также были захвачены известный атаман Черного леса Гупало и ближайшие помощники – адъютанты всех трех главарей, а именно: Компаниец, Добровольский, Ткаченко»* Из шифрограми Повноважного представника ГПУ на Правобережній Україні Єфіма Євдокімова від 29 вересня 1922 року» [Шкляр В. 2014: 217 – 218].

Очевидно, що особлива увага письменника приділена до найменування головного персонажа роману «Чорний Ворон» із однойменною назвою. Відповідно до історичної правди, було 5 отаманів, котрі мали одне повстанське псевдо – Чорний Ворон. Вони оперували в Холодному Яру, Чорному лісі, на Поділлі, Криворіжжі та Єлисаветградщині. У романі Василя Шкляра абсолютно витриманий історичний аспект номінації степовика Чорного Ворона, адже він є тим Черноусовим із-під Товмача, котрий проводив бої із московськими окупантами у Звенигородському, Черкаському та Чигиринському повітах. У тексті роману це прізвище подається так: *«У Ворона (тоді ще не Ворона, а штабс-капітана Черноусова – (зробили в армії з Чорновуса) за плечима була вже Омська школа прапорщиків...»* [Шкляр В. 2014 : 31], *«Колись офіцерові ударного батальйону смерті Черноусову навіть уві сні не могло привидітися, що він стане курінним 25-го Черкаського куреня...»* [Шкляр В. 2014 : 35]. Закономірно, із архівних справ бачимо, що це ж прізвище зазначається самим «бойовиком» у «Доповіді таємно-інформаційного відділу при РНК УРСР, №154» від 23 серпня 1921 року: *«Черный Ворон – непримиримо хитрый и тупой враг. Вот его письмо в штаб, присланое с его представителем (приводим с сохранением стиля): а посему я, Иван Якович Черный Ворон – Черноусов, доверяю осветить с положением задач оружия моего отряда тов. Дейкусу и Маскамблиту...»* [Коваль Р. 2013: 25]. У свою чергу бачимо, що у тексті Василя Шкляра батька Чорного Ворона, лісника Чорновуса, теж звати Яків: *«Гой, Якове, – казав він, ставлячи перед батьком пузату зелену пляшку, – який славний у тебе мальчик...»* [Шкляр В. 2014 :39]. Василь Шкляр, до того ж, у різні періоди життя свого персонажа найменує ще іншими багатокомпонентними формулами: Іван Степанович Семьонов: *«Удостоверение дано сие тов. Семенову Степану Ивановичу, что он действительно является Завволеотделом Матусовской волости...»* [Шкляр В. 2014 – 249], Петро Минович Горовий: *«...далі їхати підводою воєнкому Івану Семьонову було небезпечно, далі – до кордону тут палицею кинути – мусив пішки йти звичайний службовець, а саме землемір Петро Минович Горовий...»* [Шкляр В. 2014 : 265], Богдан Крук: *« – Ім'я? Та яке ж ... – я розгубився зовсім. – Може... Чорний... – Крук... Богдан Крук – так і польською буде. Не забудеш?»* [Шкляр В. 2014: 280]. У тексті роману «Чорний Ворон», а саме в історичному документі Командувача Чорноморської повстанчої групи генштабу полковника Гамалія, зазначається ще один отаман із таким ж ім'ям – отаман Чорний Ворон-Лебединський, командир 2-го полку: *«...Командиром 1-го полку призначається отаман Голик-Залізник, 2-го полку – отаман Чорний Ворон - Лебединський...»* [Шкляр В. 2014 : 189]. Тут ж Василь Шкляр у примітках пояснює, що полковник Гамалій – мав на увазі, додавши уточнення «Лебединський»: *«Лебединський, оскільки в той час був ще один отаман під псевдо Чорний Ворон (Платон Черненко), але діяв він на Криворіжжі та Миколаївщині»* [Шкляр В. 2014 – 189]. Підтвердженням правдивості цього персонажа слугуватиме витяг із меморандуму Катеринославського губернського відділу ГПУ: *«...в с. Варваровка произошла перестрелка между сотрудниками Криворожского У[ездного] отделения ГПУ и бандитами*

– активістами Черненко (Чорного Ворона), Манько Корнеєм, Филоненком Іваномі др. ...» [Коваль Р. 2013 : 46]. Це ще раз засвідчує існування та діяльність у різних районах поневоленої України декількох отаманів із однаковим псевдо «Чорний Ворон», що знайшли своє відображення в однойменному художньому романі. Однак та частина антропонімів, які є вигадані автором, не випадає із кола тих, що мають реальний денотат і утворені за тими ж принципами, що й дійсні. Наприклад, сюди належать такі персонажі, як: Біжу, Василюк, Вовкулака, В'юн, Гриб, Дзигар, Дядюра, Захарко Момот, Їжак, Карпуть, Невіруючий Хома, Ходя. Досить цікавим є творення власних назв Василем Шклярем, особливо – прізвищ. Наприклад, цілий рід хлопців із родини Чучупаки – Василь Чучупака, Семен Чучупака, Олекса Чучупака та Петро Чучупака. Самі ж герої у творі через автора пояснюють походження свого прізвища: «...бо дід чи прадід звертався до свиней «Чу-чу , пакосна!» - тому і назвали «чучупакою» [Шкляр В. 2014 : 76]. Також другорядним персонажем згадується отаман Жуйвода і вказується походження його прізвища – «...бо говорив, як воду жував...» [Шкляр В. 2014 : 146]. Василюком ж називали «...безвусого хлопчика, схожого лицем на дівчинку. Того й Василюк, а не Василь» [Шкляр В. 2014 : 310]. Один із вірних Чорному Воронові козаків – Біжу – має прізвище віддієслівного походження. У тексті воно пояснюється: «...наймолодший із братів Момотів, який дуже любив слово «біжу» – що не попросиш його, куди не покличеш, куди не пошлеш, у нього на язиці одне лиш – «Біжу!» [Шкляр В. 2014 : 180]. Ходя теж неспроста отримав це прізвище, адже саме так тоді називали китайців: на цей онім накладається вже соціолінгвістичний аспект творення власних назв. Вовкулака ж отримав своє прізвище за зовнішніми ознаками, що прямо відповідають його вигляду: «... козак із широко ошкіреним ротом, з якого визирали чималі ікла...» [Шкляр В. 2014 : 39]. На трьох із цих антропонімів, а саме: Біжу, Вовкулаку та Ходю, Василь Шкляр накладає риси героїзму та відваги, завдяки номінації їх богатырями із героїчного епосу. Письменник найменував повстанців трьохлексемною антропонімною формулою, підкреслюючи їхні фізичні ознаки: Біжу – наймолодший із братів Момотів – став круглобидим Альошою Поповичем, хорунжий на прізвище Вовкулака – ікластим Іллею Муромцем, а китаєць Ходя отримав ім'я косоокого Добриню Микитовича: «...і хоч ті не зраділи зустрічі, але мовчки, навіть заповпадливо дивилися на трьох богатырів – ікластого Іллю Муромця, круглобидого Альошу Поповича й косоокого Добриню Микитовича...» [Шкляр В. 2014 : 194]. Важливо зазначити, що в українських народних чарівних казках широко використовуються полікомпонентні описові назви. Вони становлять собою певні синтаксичні конструкції. [Редька М. 2005 : 154]. І з роману «Чорний Ворон» можна навести приклад цьому: той, що був схожий на сову, він же в творі – Чорт: « – Не твоє свиняче діло, - сказав той, що був схожий на сову...» [Шкляр В. 2014 : 8], «Якось ночі до них знову приблизився Чорт – Веремій ад'ютант, що мав кругле свиняче лице і такий же, як у сови, заканцюблений ніс.» [Шкляр В. 2014 : 161]. Ці найменування посідають особливе місце у номінативному полі казки. Крім того, описові назви не належать до розряду онімів, а отже, і міфоантропонімів, проте ідентифікують казкових дійових осіб у межах номінативної парадигми «помічники героя». [Редька М. 2005 : 54]. Обґрунтування отриманих результатів дослідження: в історичному романі «Чорний Ворон» Василь Шкляр наводить широку палітру найменувань як реальних, так і вигаданих персонажів. Через придуманих письменником холодноярців, можуть бути і такі, що мають реальний денотат в минулому. Попри прізвища повстанців автор не опускає їхнього справжнього існування та наводить приклади з історичних документів. Розгалужену сітку антропонімних одиниць має головний персонаж Чорний Ворон. Підтвердженням реальності двох «бандитів» Воронів слугують витяги із архівних матеріалів російського КГБ. Василь Шкляр робить твір різноманітнішим, а на козаків накладає риси безстрашності та відваги, номінуючи їх героями із героїчного епосу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження: оскільки літературно-художня ономастика все ще знаходиться на стадії свого розвитку, тому дослідження в царині антропонімії творчості українських письменників залишається дуже актуальними. У

наступній статті планується дослідження системи власних назв мемуарних творів Юрія Горліс - Горського «Холодний Яр» та «Ми ще повернемося!», беручи також до уваги історичний аспект творення назв осіб та прізвищ.

Література:

- 1.Белей Л.О. 1995: Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX – XX ст. – Ужгород, 1995. – 119 с.
- 2.Ганич Д. І., Олійник І. С. 1977: Ганич Д. І., Олійник І. С.. Словник лінгвістичних термінів. – Прага, 1977.
- 3.Коваль Р. 2013: Коваль Р. «Чорний Ворон: п'ять біографій / Бібліотека історичного клубу «Холодний Яр» / Р.М.Коваль. – Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Кам'янець – Подільський: ПП «Мошак М.І.», 2013. – 96 с. – (Серія «Отаманія XX століття». – Кн.6).
- 4.Редьква М. 2005: Редьква М. Називання міфічних велетів-помічників героя в українській народній чарівній казці (на матеріалі записів XIX ст.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ.2005. – 1(13). – 392 с.
- 5.Фонякова О.И. 1990: Фонякова О.И. Имя собственное в художественном тексте. – Ленинград, 1990. – 105 с.
- 6.Шкляр В. 2014: Шкляр В. Маруся: роман / Василь Шкляр. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2014. – 320 с.

В статті проаналізовано ряд вимислених і реальних героїв произведения Василя Шкляра «Черный Ворон», досліджено функціонування онімної мережі власних імен двох атаманів одноіменного роману, вказано мотиваційні принципи власних названь придуманих героїв роману Василя Шкляра.

Ключевые слова: антропоніміка, літературна ономастика, ономастика

УДК 821.161. 2-3.09

ББК 83 (Укр)

Журба С. С., доцент, к.філол.н.(м.Кривий Ріг)

Інтертекстуальні зв'язки малої прози Галини Пагутяк

У статті досліджено інтертекстуальні зв'язки новел та оповідань Галини Пагутяк. Алюзії, ремінісценції, метатекстуальність є важливим ключем для розкриття художнього світу творів письменниці й авторської інтерпретації образів.

Ключові слова: алюзія, ремінісценція, інтертекстуальність, образ, біблійний сюжет, метатекстуальність

Intertextual connections short Galinu Pahutyak

In the article investigated the intertextual connections novels and stories Galinu Pahutyak. Allusions, reminiscences, metatextualnist is an important key for opening the art world works writer and the author's interpretation of the images.

Key words: allusion, reminiscence, intertextuality, image, biblical story, metatextualnist.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтертекстуальність як властивість тексту орієнтує на діалогічність за рахунок багаторівневих зв'язків з іншими текстами, а також залучення до процесів інтерпретації компетентного читача. Виявлення у тексті інтертекстуальних зв'язків пов'язано з настановою автора на глибоке його розуміння реципієнтом через алюзії, ремінісценції, невловимі цитати, маскування тощо. Мала проза Галини Пагутяк надзвичайно багата на інтертекстуальні зв'язки, зокрема письменниця використовує гру, алюзії, ремінісценції, свідомі чи несвідомі відсилання до конкретних творів. Багатоаспектність, недомовленість, таємничість та незбагненність у її творах дає простір для читацької уяви, закликає до співтворчості.

Увага літературознавців до творчості прозаїка засвідчена науковими працями: А. Артюх (дослідження герменевтичності як домінанти індивідуального стилю, роль повторюваних образів-персонажів у творенні герметичного простору), Я. Голобородька (акцентує увагу на майстерності авторки, що виявилася у створенні «Ірраціо-World»), Т. Гребенюк (розкриває духовний світ героїв епічних творів), О. Карабьолової (визначає